

İSLAM’DA TİCARET AHLAKININ OLUŞMASINDA HADİSLERİN ROLÜ

The Role of Hadith in the Establishing of Commercial Ethics in Islam

Dr. Uğur ERMAN

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, uerman1@gmail.com Siirt/Türkiye

ÖZ

Anahtar Kelimeler

Hadis, İslam, Ahlak, Ticaret.

Keywords

Hadith, Islam, Morality, Trade.

İslam dini ticaret anlayışını topluma hizmet, şeffaflık, dürüstlük anlayışı üzerine kurmuştur. Bunun için helal kazancı İslamın temel ilkesi saymış ve Müslümanın esas vazifeleri arasında kabul etmiştir. Toplumdaki ticaret anlayışının mezkûr temeller üzerine kurulabilmesi için de bir takım emirler ve yasaklar getirmiştir. Bu emir ve yasakların bazılarını Kur’ânî emirler vasıtasıyla bazılarını da Hz. Peygamber (a.s.) vasıtasıyla bildirmiştir. Bu bağlamda Allah’ın emir ve yasakları çerçevesinde helal ve haram açık bir şekilde beyan edilmiş ve insan nafakasını temin etmek için ticari faaliyetlerin helal yoldan temin edilmesini, bu ticari faaliyetlerin neticesinde elde edilen kazancın da savrulmamasını emretmiştir. Böylece İslam dini ticaretin ahlaki bir çerçevede olmasını emretmiş, atılacak ticari adımların Allah ve Resul’ünün emir ve yasakları önderliğinde belirlenmesini istemiştir. Bu çerçevede ticarete aldatma, aldanma, aşırı kar, mal stoklanması, hile, yalan gibi hasletler zemmedilmiştir. Bunun yerine ticarete şeffaflık, dürüstlük, sadakat, samimiyet ilkelerinin hakim olması istenmiştir. Bu itibarla; çalışmamızda Hz. Peygamber’in (a.s.) İslam toplumunda oluşmasını istediği ticaret ahlakının ilkelerini ve bu anlamdaki islâmî öğretinin oluşmasında hadislerin rolünü inceleyeceğiz.

ABSTRACT

Islam has built its understanding of trade on the concept of service, transparency and honesty. For this reason, halal earning is considered as the basic principle of Islam and it is accepted among the main duties of the Muslim. It has also imposed a number of orders and prohibitions on the establishment for trade understanding in society. Some of these orders and prohibitions informed through the Qur’anic verses and Prophet Muhammad’s (a.s.) hadith. Halal and haram are explicitly declared in the framework of the orders and prohibitions of God and ordered that commercial activities should be provided in a halal way to ensure human alimony, and the profits obtained as a result of these commercial activities should not be waste. Thus, Islam ordered religious trade to be within a moral framework. commercial actions are been leadership of Messenger, orders and prohibitions of Allah. In this context like trade cheat, deception, excessive profit, stocking of goods, cheating, lying are disparaged. Instead, transparency in trade, honesty, the principles of loyalty and sincerity are wanted to be predominant. In this respect; we will examine the principles of trade in which the Prophet (a.s.) wants the Islamic society to be formed and the role of hadiths in the formation of the Islamic doctrine in this sense.

1. GİRİŞ

Günümüzde ülkeler arası yaşanan ekonomik savaşlar, ticaret ahlakının ve bu anlamda teşekkül ettirilecek ticari ahlak prensiplerinin ne denli önemli olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Keza Müslüman toplumlarda ticari anlamda karşılıklı güvenin sarsılması, gittikçe artan faiz işletmeciliği, tefecilik, karaborsacılık gibi İslam dininde hoş karşılanmayan fiillerin yaygınlaşması, akıl almaz alışveriş çılgınlığı ve bu çılgınlığın beraberinde getirmiş olduğu israf ve kanaatsizlik ticareti; Müslüman kardeşini aldatmaya, hakkını gasp etmek için bir araç olmaya sevk etmiştir. Asıl sermayenin güven olduğunu telakki eden bir islam toplumu yerine güvensizliğin hâkim olduğu ve sürekli tüketen bir toplum zihniyetinin hâkim olmaya başlaması aslında İslam toplumu için tehlike çanlarının çaldığı anlamına gelmektedir.

İslam dini indiği ilk günden itibaren toplumu ahlâkî, hukûkî, iktisâdî alanda eğitmiş, bu manada toplumu belirli bir kalıp içerisine bırakmaya çalışmıştır. Buna rağmen günümüz toplumunda doğruluk ve güven maalesef temin edilememiştir. Ticari hayat çok girift bir yapıya sahip olmuş, büyük aldatmacaların, hırsızlıkların neşvu nema bulduğu bir alan haline gelmiştir. Hatta ticari alanda yardımlaşma müessesesi faiz üzerine kurulmuş, elde edilen kazancın helal olup olmadığına bakılmaksızın müşteriyi alışverişin cazibesine kaptırmak adına her türlü hileli alışveriş çeşidi mubah sayılmıştır. Ancak İslam medeniyetinin tesis edildiği zaman dilimlerine gidildiğinde mezkûr hatalara düşülmediği görülecektir. Nitekim İslam devletleri kuruldukları ilk günden beri ticaret alanında söz sahibi olmuşlar ve dünya ticaretini ellerinde bulundurmışlardır. Bunu yaparken Müslüman tüccarların islâmî esaslara bağlı kalmaları, ahlâkî temele dayalı ticaret ve iktisat ilkelerini koymaları ve bunu değişik vakıflarla yürütmeleri her zaman bir adım önde olmalarına vesile olmuştur. Müslüman tüccar alverişte doğruluk, ahde vefa, insanlarla iyi geçinme, müşteriyi aldatmama, yalan konuşmama prensiplerine dayalı bir duruş sergilemesi diğer milletleri etkilemiş ve bu vesile ile kendilerine olan güveni sağlayarak yabancı sermayenin İslam alemine girmesine ve İslamın yayılmasına da hizmet etmişlerdir. Hatta bu meyanda fütüvvet/ahilik teşkilatları kurulmuştur. (Ocak, 1999; Çağatay, 1989:85)

Ticari hayat sosyal/beşeri ilişkilerin önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Hatta ticari ilişkilerin hukuk ölçüleri çerçevesinde işlediği toplumlarda güven tesis edilmiş demektir. İslam dini insanların kendi ihtiyaçlarını karşılamak için harcamada bulunmasına imkân vermiş ve ticaret hayatının aldatmak ve aldanmaktan, haksız kazanç ve kötüye kullanmadan uzak olması için belirli bir takım ilkeler bırakmıştır. Bu ilkeler arasında en başta helal kazanç yollarını belirlemiştir. Bunun üzerine ticari ahlakı bozan başta faiz olmak üzere ticaret metaında bilinmezlik, zarar, aşırı kâr ve ibadete engel olacak alışverişi yasaklamıştır. Bunu yasaklarken öncelikle Kur’ân sonra da Sünnet çerçevesinde Müslümanlara takip edecekleri yolu göstermiştir. Bu anlamda çalışmada öncelikle Kur’ân ve hadiste ticaretin önemini bildiren ayet ve hadislerle değinilecektir. Daha sonra da Hz. Peygamber’in (a.s.) Allah’ın (c.c.) emirleri doğrultusunda İslam ticaret ahlakını kurmuş olduğu temel dinamiklere değinilecektir.

2. KUR’AN’DA TİCARETİN ÖNEMİ

Kur’ân da “ticaret” kelimesi dokuz yerde geçer.¹ Bu ayetler ticaretiyle sadece dünya menfaatini ön planda tutanlara karşı uyarı, asıl olan ahiretteki kazancın olması yönünde bir yol gösterme, ticaretin Allah’ı unutma vesilesi olmaması anlamındadır. “Nisâ sûresinin 29. âyetinde insanlara, karşılıklı rızaya dayanan ticaret imkânı varken haksız yollara tevessül edilmemesi uyarısı yapıldıktan sonra hukukî ve ticarî işlemlerin aldanma ve aldatmadan uzak, açık ve güvenilir biçimde tarafların bilgi ve hür iradesiyle gerçekleştirilmesi ilkesi vurgulanmıştır” (Kallek, 1999).

Kur’ân-ı Kerim helal yollardan yapılan ticari kazançları helal saymış, bununla birlikte malın bereketini kaçıran faiz yemeyi haram kılmıştır. Nitekim “الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ” “فَإِنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ” Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, ‘Zaten alışveriş de faiz gibidir’ demelerindendir. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizcilikten geri durursa, geçmişi kendisinedir, onun işi Allah'a aittir. Kim faizciliğe dönerse, işte onlar cehennemliktir, onlar orada temelli kalacaklardır.”² buyurarak alışverişle faizin aynı şeyler olmadığını ifade etmiştir. Çünkü alışverişte bireysel emek, gayret ve risk söz

¹ el-Bakara 2/16, 282; en-Nisâ 4/29; et-Tevbe 9/24; en-Nûr 24/37; Fâtır 35/29; es-Saf 61/10; el-Cum’a 62/11.

² Bakara 2/275.

konusudur. Faiz ise insanın tembelleşmesine ve duyarsızlaşmasına sebep olmaktadır. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ başka bir ayette “يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ/Allah faizi tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve gûnahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez.”³ buyurarak faizin bereketsiz bir işlem olduğunu bildirmiştir. Görüldüğü üzere Kur’ân-ı kerim bu ayetle tüm insanlığa evrensel bir mesaj vermiş, çalışma ve hak kavramına uygun olan ticaretin ehemmiyetini tüm insanlığın ıttılama sunmuştur.

Kişinin helal yollardan ticaret yapmasının meşruiyeti işe ilgili şu ayet oldukça dikkat çekicidir: “أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ/ Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişini bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.”⁴ Anlaşılabacağı üzere âyette kişi öncelikle Allah hakkı olan ibadeti ifa edecek sonra geçimini temin için ticarete devam edecektir. Böylece kişi sürekli aktif halde kalacak ve dünyanın imar edilmesine katkıda bulunacaktır.

Öte yandan Allah insanları denizde ve karada da ticaret yapmaya teşvik etmiştir. Nitekim ayette;

اللَّهُ سَخَّرَ لَكُمْ مِمَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمِمَّا فِي الْأَرْضِ وَاسْتَبَعْ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً/ Göklerde, yerde ne varsa hepsini Allah'ın sizin hizmetinize verdiğini ve açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerini tamamladığını görmediniz mi?⁵ buyurulmuştur. Allah denizlerdeki ilahi lütfun ancak inşa edeceği gemilerle olabileceği bunun da deniz ticareti ile mümkün olacağını şu ayetlerle kullarına göstermiştir: “الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لَكُمْ لِيَتَكَلَّوْا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَبْلًا حَلِيَّةً تَلْبِسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ/ Size varlığının delillerini göstermesi için, Allah'ın lütfuyla gemilerin denizde yüzdüğünü görmediniz mi? Şüphesiz bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”⁶ ayetiyle bildirmiştir. Yine deniz ticaretinin önemi ile ilgili وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَبْلًا حَلِيَّةً تَلْبِسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ/ Taze etinden yemeniz ve mücevherini çıkarıp takınmanız için denizi hizmetinize veren de O'dur. Gemilerin denizi yarararak gittiklerini görürsün ki, bu da O'nun lütfuna nâil olmanız ve O'na şükretmeniz içindir.”⁷ رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمْ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّه كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا/ Lütfuna nâil olasınız diye denizde gemileri sizin için yüzdüren rabbinizdir. Doğrusu O size çok merhametlidir.”⁸ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيَذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتَجْزِيَ الْفُلْكَ/ Müjdelere taşıyan rüzgârları göndermesi de O'nun varlığının kanıtlarındandır, ki böylece size rahmetinden tattırsın, gemiler buyruğu ile yüzsün; siz de O'nun lütfundan nasibinizi arama çabası gösterebilirsiniz ve şükredesiniz.”⁹ وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمَنْ كُلَّ تَاكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حَبْلًا حَلِيَّةً تَلْبِسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاجِرَ مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ/ İki deniz bir değildir. Birinin suyu tatlı ve kolay içimlidir; diğeri tuzlu ve acıdır. Her birinden taze balık eti yersiniz; takındığınız süsler çıkarırsınız; Allah'ın lütfuyla rızık aramanız için gemilerin onu yarararak gittiğini görürsün. Belki artık şükredersiniz.”¹⁰ وَالَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لِتَجْزِيَ الْفُلْكَ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ/ Allah, denizi, kurduğu düzen gereğince, faydalanmanız için emrine boyun eğdirdir. Denizde, Allah'ın koyduğu kuralların gereği gemiler, filolar seyredir. Allah'ın lütfundan rızık ve servet ararsınız, deniz ticareti yaparsınız. Ola ki, şükürünüze vesile olur.”¹¹

Mezkûr ayetlerden anlaşılabacağı üzere kişi rızıkını denizlerde seyahat yaparak, denizlerde araştırma inceleme yapmak suretiyle arayacak ve gerekli teknolojiyi geliştirerek elde edecektir. Yine Allah kara ticareti yapmayı da ayetlerle emretmiştir. Nitekim “الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ” (Rab) ki yer (yüzünü) size bir döşek yaptı, orada sizin için yollar açtı, gökten su (yağmur) indirdi, İşte biz onunla türlü nebattan çiftler çıkardık.”¹² Başka bir ayette de “الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ/ O, yeryüzünü size beşik yapan ve gideceğiniz yere ulaşsınız diye sizin için orada yollar var edendir.”¹³ buyurularak kara ticareti için yolların önemine değinilmiştir. Nitekim islam âleminde gerek kara gerek deniz ticareti vasıtasıyla yeni yerler fethedilmiş, yeni pazarlar açılmış, bölge ekonomilerine büyük katkılarda bulunulmuştur (Kallek, 1999)

³ Bakara 2/276.

⁴ Cuma 62/9.

⁵ Lokman 31/20.

⁶ Lokman /31

⁷ Nahl 16/14.

⁸ İsrâ, 17/66.

⁹ Rûm, 30/46.

¹⁰ Fâtır, 35/12.

¹¹ Câsiye, 45/12.

¹² Ta Ha, 20/53.

¹³ Zuhuf, 43/10.

3. HADİS'TE TİCARETİN ÖNEMİ

Hız. Peygamber (a.s.) esasen bir tüccardı ve ticaretle meşguldü. Aynı zamanda ticari ortakları vardı. Ortaklarından biri de Hız. Hatice'ydi. O bir Peygamber olduğu gibi örnek bir ticaret erbabıydı. (Buladı, 2004: 72-78) Hız. Peygamber'in (a.s.) sünnetine göz atıldığında ticaretin önemini belirten birçok hadisine rastlamamız mümkündür. Bu hadisler genellikle kişinin el emeğinin ve helal kazançla elde ettiği metain, yatırımın ehemmiyetine işaret eden hadisler olduğunu görmekteyiz.

Günümüzde birçok insanın işsizlikten yakınması veya tembellik sebebiyle bulunduğu işe razı olmayıp çalışmaması oldukça büyük bir problemdir. Bunu önleme adına Hız. Peygamber (a.s.) iş seçimi yapılmaksızın herkesin kendi rızkını bizzat çalışarak elde etmesini tavsiye etmiştir. Bu anlamda el emeği ile elde edilen kazanç Hız. Peygamber (a.s.) tarafından övülmüştür. Nitekim ما أكل أحد منكم طعاما أحب إلى الله / Sizden biriniz kendi el emeğinden Allah'a daha sevimli bir yiyecek yenmemiştir.” (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 28/418) ¹⁴ buyurmuştur. El emeği ile ticaret yapmanın, geçinmenin Peygamber mesleği olduğunu da ifade etmiştir.¹⁵ Keza Hız. Zekeriyâ'nın (a.s.) marangoz olduğunu onu da el emeği ile geçindiğini bildirmiştir.¹⁶ Bir başka hadis-i şerif'te ise لَأَنْ يَخْتَلِبَ أَحَدُكُمْ خُرْمَةً / عَلَى ظَهْرِهِ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ أَحَدًا لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ، فَيَأْتِيَ بِخُرْمَةِ الْحَطْبِ عَلَى ظَهْرِهِ، فَيَبِيعَهَا، فَيَكْفَى اللَّهُ بِهَا وَجْهَهُ ”/ Sizden herhangi birinizin sırtına bir bağ odun yüklenip satması, herhangi bir kişiden dilenmesinden hayırlıdır.”¹⁷ “Herhangi birinizin iplerini alıp dağa gitmesi ve sırtına bir bağ odun yüklenip getirerek onu satması ve Allah'ın bu sebeple onun yüzünü koruması, verseler de vermeseler de insanlardan bir şeyler dilenmesinden çok hayırlıdır.”¹⁸ diyerek dilenmeyi yasaklamış, bireysel çalışmayı, sürekli aktif bir şekilde ticaret hayatında olmayı teşvik etmiştir.

Hız. Peygamber (a.s.) ticaretin ne kadar önemli olduğunu “rızkın onda dokuzu ticarettedir.” (İbn Hacer el-Askalânî, 1419: 7/352). hadisiyle ifade etmiştir. Yine Hız. Peygamber (a.s.) “التاجر الأمين الصدوق المسلم مع إن التجار يبعثون”¹⁹, “Güvenilir, dürüst tâcir Peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir”¹⁹, “Muhakkak Allah'tan korkan, iyilik yapan ve doğru olanlar dışındaki tacirler kıyamet günü fâcirler olarak diriltilecektir”²⁰ buyurarak ticari işlemlerde harama düşülmemesi konusunda uyarmış ve bu konudaki nebevi endişe belirtilmiştir.

Hız. Peygamber (a.s.) bir yandan ticaret yapmaya, helal kazanca, emek vererek bir şeyler elde etmeye teşvik ederken diğer yandan yatırım yapmaya da teşvik etmiştir. Nitekim مَنْ بَاعَ دَارًا أَوْ عَقَارًا فَلَمْ يَجْعَلْ ثَمَنَهُ / Kim bir akar veya ev satıp da parasını onun benzeri bir şeye yatırmazsa, onun bereketini görmemeye layıktır.”²¹ buyurmuştur. Görüldüğü üzere Hız. Peygamber (a.s.) bir yandan ticarete teşvik ederken diğer yandan elde edilen kazancın değerlendirilmesini, paranın olduğu yerde bırakılmamasını değer kaybetmemesini bilakis bunu bir yatırım aracına çevrilmesini istemektedir.

Neticede gerek Kur'an'da gerekse Hız. Peygamber'in (a.s.) sünnetinde ticaret hayatına oldukça ehemmiyet verilmiştir. Kur'an insanın ticari ve beşeri hayatı arasında bir köprü kurmuş, ticareti maddi ticaret anlamında olduğu gibi ahiret ticareti olarak da kullanmış ve ticari kaygıların insanın ahiret hayatını mahvetmesini önleyecek tedbirler almıştır. Yukarıda mezkûr hadislerden anlaşılabacağı üzere Hız. Peygamber (a.s.) ticareti gerekli görüp, herkesin kendi el emeği ile geçimini temin etmeyi teşvik etmiştir.

4. Hız. PEYGAMBER'İN (A.S.) SÜNNETİNDE TİCARET AHLAKI KURALLARI

Ahlak bir toplumun bekasının ana kurallarından biridir. Nitekim ahlakın bütün ilim dalları ile yakından ilişkisi vardır. Ahlakın kaynağının din dışı olduğu iddiaları var ise de esas kaynağı dindir. Dolayısıyla din dışı ahlak teorileri (Aydın, 1999: 306-329) birçok eleştiriye maruz kalmıştır (Kılıç, 1992: 85-125). Bu itibarla; ticaret-ahlak arasında yakın bir ilişki vardır, Hız. Peygamber (a.s.) ticaret konusunda oluşturmak istediği toplum için vahiy öncülüğünde ticaret ve iktisat anlayışına vücut veren ana esaslar belirlemiştir (Erturhan, 2010: 213-246).

¹⁴ Buhârî, Büyû', 15; Müslim, Zekât, 106; İbn Mâce, Ticârât, 1.

¹⁵ Buhârî, Büyû', 15.

¹⁶ Müslim, Fedâil, 169.

¹⁷ Buhârî, Büyû', 15; Müslim, Zekât, 106.

¹⁸ Buhârî, Zekât 50, 53; Büyû' 15, Müsâkât 13. Ayrıca bk. Nesâî, Zekât 85; İbni Mâce, Zekât 25.

¹⁹ İbn Mâce, Ticârât, 1; Tirmizî, Büyû', 4.

²⁰ İbn Mâce, Ticârât, 3; Tirmizî, Büyû', 4; Dârimî, Büyû', 7.

²¹ İbn Mâce, Rühûn, 24.

Her şeyden önce Hz. Peygamber (a.s.) güzel ahlakı tamamlamak için gönderilmiş olup (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 14/513; İbn Ebî Şeybe, 1407: 6/324) ahlakının Kur'ân olduğu (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 41/148; el-Buhârî, 1409/1989: 115) rivayet edilmiştir. Kur'ân da ilahi bir kitap olması hasebiyle Onun koymuş olduğu kuralların kaynağı da ilahidir. Hz. Peygamber (a.s.) ahlakı kâmil mümin sıfatlarından addetmiş ve أَحْسَنُ خُلُقًا / Mükemmel iman bakımından en mükemmeli ahlakça en güzel olanıdır.”²² buyurmuştur. Bunun yanında Muâz b. Cebel'i Yemen'e vali tayin ederken “إِنِّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ / İnsanlara güzel ahlakla muamele et.” (Mâlik, 1406/1985, Hüsnü'l-hulk, 1) tavsiyesinde bulunmuştur. Nihai olarak Hz. Peygamber'in (a.s.) zatında bütün hukuki muamelelerde ahlakın tesiri açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber'in (a.s.) ticaret ahlakını şekillendiren prensiplerini şu şekilde sıralayabiliriz.

4. 1. Kazancını Helal Yoldan Temin Etmek

İnsan, hayatını idame ettirmesi için çalışıp çabalaması gereken bir şekilde yaratılmış ve bu sebeple Allah ona birçok imkân sunmuştur. Hayat şartları insanı çalışıp kazanmaya mücadele etmeye mecbur bırakmıştır. Rızkı veren Allah (c.c.) olsa da onu elde etmek ve rızkını temin etmek için çalışmak insanın vazifesidir. Oysa günümüz insanını rızkını temin etmek için kolay yollara başvurmaya, bunun için eğlence ve spor ve şans oyunlarına temayül ederek helak kazancı göz ardı edebilmektedir. Veya bunun tam tersi bir davranış olarak dünyanın fani olduğu ilkesinden hareketle çalışıp kazanma ideali olmadan zahidâne bir hayatı tercih edebilmektedir. Oysa dinimizde ahiret hayatını kazanmak için dünyayı terk etmek, uzlete çekilip dünyadan soyutlanmak gibi davranışlar söz konusu değildir. Nitekim dinimiz alın terini kutsal saymıştır, Hatta bütün Peygamberlerin el emeği ile geçindiği de inkâr edilemez bir hakikattir. Onun için Müslüman bir yandan dünyasına çalışmalı, diğer yandan da ahiretini unutmadan hayatını idame ettirmelidir. Dünya ve ahiret saadeti elde etmek için aktif bir şekilde çalışmalı ve bu uğurda olağanüstü bir çaba göstermelidir.

Sünnet kişinin helal kazancının önemine atıfta bulunmuş, başkasına muhtaç olmadan ve başkasının sırtından geçinmeden el emeği tabiri ile herkesin bir iş sahibi olması gerektiği, meşru olmayan yollardan kazanç sağlanmamasının önüne geçecek tedbirler almıştır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ / insanın yediği şeyleri en temizini kendi kazancıdır. Böyle bir kişinin çocuğu da kendi kazancındandır.”²³ buyurmuştur.

Kutlu Nebî insanlar arasında haksız kazanca, kul hakkının yenmesine, toplumun temelini sarsacak kumar, rüşvet, tefecilik gibi kazanç yollarını yasaklamıştır. مَنْ ظَلَمَ مِنَ الْأَرْضِ شَيْئًا طَوَّقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرْضِينَ / kim herhangi bir araziye gasp ederse yedi kat yerin dibine batırılır.”²⁴ buyurarak gaspı; لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ كُلُّ مَا لَهِيَ عَنْ / Resûlullâh (a.s.) rüşvet alını da vereni de lanetledi.”²⁵ buyurarak rüşveti, نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ / Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyan her şey kumardır.” diyerek kumar gibi haksız kazanç yollarını yasaklamıştır. Bu meyanda Hz. Peygamber عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ / Hz. Peygamber (a.s.) köpeğin satılmasını yasakladı.”²⁶ rivayetiyle köpeğin satımından elde edilen geliri helal saymamıştır. Fahişenin ve kâhinin parasının haram olduğunu وَخُلُوانَ وَمَهْرَ الْبَغِيِّ / نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ / Şarkıcı kızlardan elde edilen gelirin helal olmadığını لَا تَبِيعُوا الْقَيْنَاتِ، وَلَا تَبِيعُوا الْفَيْنَاتِ، وَلَا تَعْلَمُوهُنَّ، وَلَا تَشْتَرُوهُنَّ / Şarkıcı kızları alıp satmayın, onlara bir şey öğretmeyin, onların ticaretinde hayır yoktur ve onlara ödenen para haramdır.”²⁸ sözleriyle beyan etmiştir.

Neticede dinimiz alın teriyle yetinen, kendi bütçesine el emeği ile katkı sağlayan ve ülkenin ekonomisine fayda sağlayan bireyin hayatını ve emeğini değerli kabul etmiştir. Hz. Peygamber de (a.s.) görüldüğü üzere her kazancın helal olmadığını ifade etmiş, helal kazancın çerçevesini çizip meşru olan kazanç vasıtalarını belirlemiştir.

4. 2. Ticarî Muamelelerde Aldatmamak

Alışverişte ve ticari muamelelerde aldatmak günümüz insanının en büyük problemlerinden biridir. Bu problem insanlar arası güveni zedelediği gibi birey ve toplumların büyük ekonomik kayıplara

²² Ebû Dâvûd, Sünnet, 15.

²³ Nesâî, Büyû', 1.

²⁴ Buhârî, Mezâlim, 13.

²⁵ Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 4.

²⁶ Tirmizi, Büyû', 50.

²⁷ Tirmizi, Nikâh, 37.

²⁸ Tirmizi, Büyû', 50.

uğramasına sebep olacağı açıktır. Günümüzde bu aldatma sadece bireysel alışverişte değil internet vasıtasıyla da oldukça yaygın bir haksız kazanç şekline bürünmüştür. Nitekim özellikle bugünlerde herhangi bir ek maliyet ve döviz kurundan etkilenmemesine rağmen mal ve hizmetin satış fiyatında keyfi artışlar, yetkili yerlerden izin almadan kalite işareti edinmek, izin almadığı halde bir mal için yetkili yerlerden izin aldığı iddiasında bulunmak gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkan aldatıcı ticari uygulamalar bulunmaktadır.

Bu anlamda sünnete bakıldığında Hz. Peygamber (a.s.) toplumda güven sarsan ve kardeşlik ilişkilerini zedeleyen aldatma ihtimalini ortadan kaldıracak önlemler almıştır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) Medine pazarında dolaşırken yığın halde bulunan buğday dikkatini çekmiş, elini bu buğday yığınının içine koymuş, ancak elleri nemlenmiştir. Satıcıya bu ıslaklığın sebebini sorduğunda buna yağmurun sebep olduğu cevabını alınca bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) “فَلَا جَعَلْتُهُ فَوْقَ الطَّعَامِ كَيْ يَرَاهُ النَّاسُ مِنْ غَشٍّ فَلَيْسَ” / İnsanların görmesi için ıslak olan kısmını üste koymak gerekmez miydi? Aldatan benden değildir.”²⁹ buyurmuştur.

Resulullah (a.s.) bunun yanında alıcı ve satıcının malla ilgili bütün detayların verilmesini emretmiş, bu açıklamayı alışverişin bereketi olarak açıklamıştır.³⁰ Müslümanın malında kusur olmasına rağmen malını satmasını haram addetmiştir.³¹ Hatta satılan malda herhangi bir kusur olmadığını bizatihi kendisi kayda geçirmiştir.³² Resûlullâh (a.s.) bireylerin ihtiyaçlarını temin ederken aldanmamaları ve tüccarları da aldatmamaları konusunda uyarmıştır. Yani islam ticaret ahlakında aldatmamak bir düstur olduğu gibi aldanmamak da bir ahlaki düstur sayılmıştır. Nitekim fitraten saf olan ve alışverişte kandırılmaya müsait bir sahâbiye alışveriş yapmamasını yapsa da satıcıya “Aldatma yok/ إِنْ كُنْتَ غَيْرَ تَارِكِ الْبَيْعِ فَقُلْ هَاءَ وَهَاءَ” demesini istemiştir.³³

Yine Peygamber efendimiz (a.s.) malı satmak için aşırı yemin edilmesini yasaklamıştır. Nitekim bu meyanda “أَرْبَعَةٌ يُبْعِضُهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الْبَيَّاعُ الْخَلَّافُ وَالْفَقِيرُ الْمُخْتَالُ وَالسَّيِّئُ الرَّائِي وَالْإِمَامُ الْجَائِرُ” / Şu dört kişiye Allah buğz eder: 1- Çok yemin eden satıcı, 2- Kibirli fakir, 3- Zinakâr ihtiyar, 4- Zâlim hükümdar.”³⁴ Keza malındaki kusuru açıklamayanların da akıbetinin kötü olacağını haber vererek şöyle buyurmuştur: “مَنْ بَاعَ عَيْبًا لَمْ يَبَيِّنْهُ لَمْ يَزَلْ فِي مَقْتٍ مِنَ اللَّهِ وَلَمْ تَزَلْ الْمَلَائِكَةُ تَلْعَنُهُ” / Allah malının kusurunu gizleyene gazap eder, melekler de lanet eder.”³⁵ buyurmuştur.

Keza sünnet aldatılma ihtimali olan bütün alışveriş çeşitlerini yasaklamıştır. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber (a.s.) “إِنْ بَعْتَ مِنْ أَخِيكَ ثَمَرًا فَأَصَابَتْهَا جَانَةٌ فَلَا يَجُلُ لَكَ أَنْ تَأْخُذَ مِنْهُ شَيْئًا بِمِ تَأْخُذُ مَالِ أَخِيكَ بِغَيْرِ حَقٍّ” / kardeşine hurma satmış olsan peşi sıra hurmaya câiha (Meyve ve sebzelerle zarar veren tabii âfet anlamında bir fıkıh terimi. Bardakoğlu, 1985:78; Bardakoğlu, 1999) isabet etse kardeşinden bir şey alman sana helal değildir. Sen kardeşinin malını haksız yere neye karşılık olarak alacaksın.”³⁶ şeklinde uyarıda bulunmuştur.

Netice itibariyle Hz. Peygamber (a.s.) hiçbir konuda aldanmama ve aldatmama esasına dayalı bir ahlak sistemi kurmaya çalışmış ve toplumu ideal bir toplum haline getirmeyi amaçlamıştır. Hatta her ne maksatla olursa olsun şaka dahi olsa insanların aldatılmasına müsaade etmemiş ve “إِنِّي لَا أَقُولُ إِلَّا حَقًّا” / ben her halükarda hakikati söylerim.”³⁷ buyurarak sadece ticaret alanında değil bütün alanlarda aldatmayı yasaklamıştır.

4. 3. Doğru Sözlü Olma

Müslümanın temel özelliklerinden biri doğru sözlü olmaktır. Müslüman her işinde doğrudan doğruya sözden ayrılmamalıdır. Fert ve toplum ilişkilerinin sağlam bir zemine oturtulması ve bu ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürümesi için dürüstlüğün esas alınması şarttır. Özellikle günümüzdeki toplumlarda bu esasa riayet edilmediği ortadadır. Bu esasa riayet edilmemesi bireysel ilişkilerde nefret, kin, aldatma ve düşmanlığa yol açması kaçınılmazdır. (Akşit, 2001: 41-51).

²⁹ Müslim, İman, 164.

³⁰ Ebû Davûd, Büyû', 51) (الْبَيْعَانُ بِالْجَارِ مَا لَمْ يَقْتَرَا فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَّا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِطَتِ الْبُرْكََةُ مِنْ بَيْعِهِمَا)

³¹ (İbn Mâce, Ticârât, 45). الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ وَلَا يَجُلُ لِمُسْلِمٍ بَاعَ مِنْ أَخِيهِ بَيْعًا فِيهِ عَيْبٌ إِلَّا بَيَّنَّهُ لَهُ

³² (Buhârî, Büyû', 19). يَذْكُرُ عَنْ الْعَدَاءِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ كَتَبَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا مَا اشْتَرَى مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعَدَاءِ بْنِ خَالِدٍ بَيْعَ الْمُسْلِمِ مِنَ الْمُسْلِمِ لَا دَاءَ وَلَا خِيَنَةَ وَلَا غَائِلَةَ

³³ Ebû Dâvûd, Büyû', 66.

³⁴ İbn Mâce, Ticârât, 6.

³⁵ İbn Mâce, Ticârât, 45.

³⁶ Ebû Dâvûd, Büyû', 58.

³⁷ Tirmizî, Birr, 57.

ticaretin Allah'a ve ahiret gününe iman olduğu, ticaretin Allah'ın zikrinden alıkoymaması gerektiği hakikati⁴⁷ üzerinde durulmuştur.

H. Peygamber de (a.s.) dünya malına karşı gösterilen aşırı hırsın bir anlamı olmadığını tekâsür suresini okurken *يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي مَالِي - قَالَ - وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَبِستَ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ* / Âdemoğlu malım, malım! Der. Ey Âdemoğlu! Acaba yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden ve sadaka verip (ahirete) gönderdiğinden başkası malın mıdır?⁴⁸ / وَمَا سِوَى ذَلِكَ فَهُوَ ذَاهِبٌ وَتَارِكٌ لِلنَّاسِ , kendisi gider mal varlığını insanlara terk eder.⁴⁹ sözleriyle izah etmiştir. Keza insanın ahirete götüreceği sermayenin sadece ameli olduğunu söyleyerek⁵⁰ dünya malına aşırı önem verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

Keza H. Peygamber (a.s.) aşırı hırs göstererek malın peşinden koşulmasını hoş karşılamamış elde bulunan nimetlerin kıymetinin bilinmesini tavsiye etmiştir. Nitekim bu konuda O (a.s.) şöyle buyurmuştur: *لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ ، وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ* / zenginlik mal çokluğu değil, gönül zenginliğidir.⁵¹ Ayrıca O (a.s.) *انظُرُوا إِلَى مَنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَا تَنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ فَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ لَا تَزِدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ* / sizden madden daha aşağı olanlara bakın. Sizden yukarı olanlara bakmayın.⁵² diyerek şükür ve kanaat dengesinin nasıl olacağını Müslümanlara göstermiştir. Bununla beraber zengin olup şükrünü eda eden kimseler için zenginliğin ve dünya malının olumlu yönünü de *لَا بَأْسَ بِالْغِنَى لِمَنْ اتَّقَى وَالصَّحَّةُ لِمَنْ اتَّقَى خَيْرٌ مِنَ الْغِنَى وَطَيْبُ النَّفْسِ مِنْ* / Takva sahipleri için zenginliğin zararı olmaz.⁵³ / نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلْمَرْءِ الصَّالِحِ / iyi insan için kullanılabilir mal ne güzeldir!" (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 29/299) hadisleriyle ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere H. Peygamber (a.s.) elde edilen malların sırf dünyada değerlendirilmemesini, ahirete azık olarak kullanılmasını, dünyaya aşırı temayül edip bireysel ve toplumsal huzurun bozulmaması tavsiyesinde bulunmuş, gerek ticaretin gerek alım-satım işlemlerinin hırs neticesinde insanları aldatan bir kurum haline gelmesine engel olmuş ve asıl hedefi ahiret olan bir ticarete teşvik etmiştir.

4. 5. Alıp Satarken Dürüstlüğe Riayet Etmek

Söz ve fiillerinde doğru davranmak İslam dininin üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan biridir. İçinde yaşadığımız toplumda verdiği sözde durmak ve eylem söylem birlikteliği özellikle alım- satım işlerinde dürüst olmak önemli hususiyetlerdendir. Bu anlamda H. Peygamber (a.s.) Kur'ân'ın ilkelerine aykırı, dürüstlüğü olmadığı alışveriş çeşitlerini yasaklamıştır. Zira sünnet, alışveriş yapılacak malın belirsiz olmamasına, ücretin önceden belirlenmesine özen göstermiştir. Bunun haricinde H. Peygamber (a.s.) belirsizlik olmayan ve karşı tarafın hakkını gasp etmeye sebebiyet vermeyen alışveriş şekillerine izin vermiştir. Mesela göz kararıyla ölçmeden yapılan bazı alışveriş çeşitlerine karşı tarafa zarar vermediği için izin verilmiştir.⁵⁴ Keza açık artırma ile satış da Resûlullâh (a.s.) tarafından uygulanmıştır.⁵⁵

Malın satımı veya teslimi esnasında bulunan kapalılık, belirsizlik tarafların mağduriyetine sebep olduğundan müşterinin malın bütün özelliklerini görmesi, istediği niteliklere sahip olup olmadığını bilmesi gereklidir. Keza satıcı da mal karşılığı alacağı malın özelliklerini bilmelidir. Bunu engellemek adına sünnet, bu anlamdaki aldanmalara "Garar" adını vermiştir. Garar "Akdi haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşımasını ifade eden fıkıh terimi" dir (Dönmez, 1999). Garar bu anlamda aldanma riski demektir. İşte sünnet, içinde garar ihtimali olan bütün alışverişleri yasaklamış ve ticarete dürüstlüğü inşa etmiştir.

Öte yandan Ebû Hureyre'den yapılan bir nakle göre *عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ الْغَرَرِ* / H. Peygamber (a.s.) aldatma ihtiva eden alışverişleri yasaklamıştır.⁵⁶ Keza Allah Resûlu (a.s.) paranın peşin ödenip malın sonradan teslim alındığı Selem akdine (Aybakan, 1999) bir takım kayıtlar getirmiştir. Vasıf ve miktarı belli olmayan bir malda selem akdi yapmayı yasaklamış⁵⁷ ve müşterinin zarar etme ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Keza kişinin yanında olmayan bir şeyi satması da sünnette yasaklanmıştır. Zira

⁴⁷ Nûr, 24/37.

⁴⁸ Müslim, Zühd, 3.

⁴⁹ Müslim, Zühd, 4.

⁵⁰ Buhârî, Rikâk, 42.

⁵¹ Buhârî, Rikâk, 15; Müslim, Zekât, 120.

⁵² Müslim, Zühd, 9.

⁵³ İbn Mâce, Ticâret, 1.

⁵⁴ Buhârî, Büyü, 56.

⁵⁵ Tirmizî, Büyü, 10.

⁵⁶ Ebû Dâvûd, Büyü, 24.

⁵⁷ Buhârî, Büyü, 85; İbn Mâce, Ticâret, 32; Ebû Dâvûd, Büyü, 22.

Hâkim b. Hizam Allah Resul'üne birinin yanında olmayan bir şeyi satma konusunda kendisine ısrar ettiğini söyleyince Hz. Peygamber (a.s.) "Yanında olmayan bir şeyi satma./عَنْكَ" " لَا تَبِعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ" buyurmuştur(Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 24/341).

Hz. Peygamber'in sünnetinde dürüstlüğü olmadığı her alışveriş çeşidi yasaktır. Nitekim O bu konuda mülâme, münâbeze, beyu'l-hasât⁵⁸, hablu'l habele⁵⁹, müzâbene, muhâkele⁶⁰ satışlarını aşırı aldatma ihtimali bulunması ve karşılıklı rıza ilkesine aykırılığı gerekçesiyle yasaklamıştır.

Keza alıcı ve satıcı arasındaki toptancı ve komisyoncuların aracılığını üretici ve tüketiciyi zarara uğratması sebebiyle yasaklamış ve "وَلَا يَبِيعُ خَاضِرٌ لِّبَادٍ" / نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُتْلَقَى الرُّكْبَانُ ، وَلَا يَبِيعُ خَاضِرٌ لِّبَادٍ ürününü satmak için şehre gelen köylülerin mallarını yolda karşılaşmasını şehirlinin köylü adına simsarlık yapmasını yasaklamıştır.⁶¹ Böylece Hz. Peygamber (a.s.) köylünün mallarını elinde bulunduran bir ticaret lobisi olmasını engellemiştir.

Yine ticarete dürüstlüğü ortadan kaldıran malı daha güzel göstermek için değişik hilelere başvurmayı da yasaklamıştır. Nitekim "وَلَا تُصَرُّوا الْإِبِلَ وَالْعَنَمَ / deve ve koyunların sütlerini memelerinde biriktirmeyin..."⁶² şeklinde uyarıda bulunmuştur. Günümüzde bazı hayvanlara zararlı ilaçlar zerk edilerek yaşıdan büyük gösterilmesi de yukarıda mezkûr yasağın içine girmektedir.

Yine Hz. Peygamber (a.s.) ticari ahlaka yakışmayan alıcı gibi görünüp alıcı ve satıcı arasındaki alışverişini kızdırmak suretiyle fiyatını yükseltmek ve böylece müşteriyi aldatmayı da yasaklamıştır. Zira rivâyette Hz. Peygamber'in (a.s.) "وَلَا تَتَّجِسُّوا وَلَا يَبِيعُ خَاضِرٌ لِّبَادٍ / Müşteri kızıştırmayın ve birbirinizin alışverişini üzerine alışveriş yapmayın."⁶³ buyurduğu nakledilmiştir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber (a.s.) ticarete dürüstlüğü esas almış ve bu dürüstlüğü bozacak ve kul hakkına sebep olacak alım-satım işlerini yasaklamıştır. Keza toplumun ticari hayatına zarar veren, ikili ilişkileri zedeleyen, güven duygusunu törpüleyen her muameleden uzak durmayı tavsiye etmiştir. Hatta ticaretine haram katmayan, dürüst tüccarları müjdelemiştir.⁶⁴

Hz. Peygamber'in (a.s.) ortaya koyduğu ticaret kuralları sadece bunlardan ibaret değildir. O ticaret yaparken aldatmaz⁶⁵, yaptığı ticari sözleşmeye bağlı kalır⁶⁶, malın piyasa değerine karışmaz⁶⁷, ticari alanda girişimcilğe önem verir ve girişimi yatırıma en uygun alanda kullanır⁶⁸, elde edilen gelirler konusunda da ne tutumsuz ne de müsrifti. (İnanır, 2017:55-60)

Hz. Peygamber (a.s.) vahyin önderliğinde ticaretin ahlak kurallarını belirlemiştir. Yukarıda saydığımız maddeler İslam ticaret hukukunun ahlaki boyutunu ilgilendiren temel yapıtaşlarıdır. Bunun yanında ticaret konusunda Hz. Peygamber (a.s.) daha birçok ahlaki kural koymuştur. Mesela karşılığı olmayan haksız mal iktisabı olan faiz toplumdaki üretimi durdurmakta, bireyi ve toplumu kolay yoldan para kazanmaya sevk etmektedir. Günümüzde de faiz ile çalışan kuruluşların küçük esnafları mağdur ettiği bir vakıadır. Bu olumsuz sonuçlar sebebiyle ticari alanda yapılan faizli muameleler ayet ve hadislerle yasaklanmıştır. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber "عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِكْلَ الرَّبَا وَمُوكَلَّةٌ وَكَاتِبَةٌ وَشَاهِدِيَّةٌ / Resûlullâh(as.) faiz yiyene, yedirene, yazana ve buna şahitlik yapana lanet etmiştir."⁶⁹ buyurarak ticari işlemlerde faizli alışverişini ve günümüzde yaygın olarak işletilen tefecilik müessesesini yasaklamıştır. Zira faiz görünürde kişiyi zengin kılsa da ahlaki yönden insanı yoksunlaştırır. Toplumda adeta felaketlerin üremesine sebep olur. Kişinin malındaki bereket azalır. Hatta elde olan malını da kaybeder. Zira bir hadiste Hz. Peygamber (a.s.) " مَا أَحَدٌ أَكْثَرَ مِنَ الرَّبَا إِلَّا كَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهِ إِلَى قِلَّةٍ / Faiz yoluyla malını artıran herkesin malı sonunda azalmaya mahkûmdur."⁷⁰ buyurmuştur.

⁵⁸ (Müslim, Büyü', 4). نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الْخَصَاةِ (İbn Mâce, Ticâret, 12); نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعَتَيْنِ عَنِ الْمَلَامَةِ وَالْمَنَابَذَةِ

⁵⁹ (Buhârî, Büyü', 61). أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ خَيْلِ الْخَبَلَةِ

⁶⁰ (Buhârî, Müsâkât, 17). نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْخُبَايَزَةِ ، وَالْمُخَاظَلَةِ ، وَعَنِ الْمُرَابَةِ ، وَعَنْ بَيْعِ الثَّمَرِ حَتَّى يَبْدُوَ صُلَاحُهَا

⁶¹ Buhârî, İcâre 14.

⁶² Müslim, Büyü', 11.

⁶³ Müslim, Büyü', 11.

⁶⁴ (Tirmizî, Büyü', 4). النَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصَّيِّفِينَ وَالشُّهَدَاءِ

⁶⁵ Müslim, İman, 164.

⁶⁶ Buhârî, Havâlat 1, 2.; Müslim, Müsâkât 33; Ebû Dâvûd, Büyü' 10; Tirmizî, Büyü' 68.

⁶⁷ Nesâî, Büyü', 16.

⁶⁸ Ebu Davud, Zekât, 26

⁶⁹ Müslim, Müsâkât, 106.

⁷⁰ İbn Mâce, Ticâret, 58.

Keza Sünnet, ticari hayatın önemli bir kolu olan ticari mallarda ölçü ve tartıya dayalı işlemlerde çok hassas davranılması ve adil olmasını istemiştir. Nitekim tüccarlara hitaben “إِنَّكُمْ قَدْ وَلِيتُمْ أَمْرَيْنَ هَلَكَتَ فِيهِ الْأُمَمُ” / sizler önceki ümmetlerin helakine sebep olan iki şey (ölçü ve tartı) devraldınız.”⁷¹ diyerek bu konuda tüccarları sorumluluk bilinci içerisinde hareket etmeleri hususunda uyarmıştır. Keza haksız kazanç yollarından biri olan yeti malını yemek de büyük günahlardan sayılmıştır.⁷² Ticari ilişkilerin kaçınılmaz bir gerçeği olan borçlu muamelelerde zaruri bir durum olmaksızın borcun ertelenmemesi, borcun ödenme imkânı varken ertelenmesinin ise zulüm olacağı/ مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ bildirilmiştir.⁷³ Yine borçlu zor durumdaysa onu idare etmek İslam’ın koymuş olduğu ticari ahlak kurallarındandır. Borç alırken onu ödeme niyeti ile almak gerekir. Eğer ödeme niyeti yoksa Hz. Peygamber (a.s.) bu kimseyi hırsız olarak nitelemiştir. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: “مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى / وَمَنْ أَخَذَ يُرِيدُ إِتْلَافَهَا اتْلَفَهَا اللَّهُ” / kim insanların malını ödeme kastıyla alırsa Allah ona ödeme kolaylığı verir. Kim de bir malı tüketmek üzere alırsa (ödememek üzere) Allah da onun malını telef eder.”⁷⁴

Ticari işlemlerde hilâbe, gışş, tedlis, tağrîr gibi ticari sektörde karşılaşılabilecek bütün aldatma çeşitleri daha önce ifade edildiği üzere yasaklanmıştır. Bunun yanında birlikte iş yapmak, ortaklık kurmak teşvik edilmiştir. Zira ticari muamelelerde ortaklık; farklı istihdam alanları yaratacak, haksız rekabetin önüne geçilecektir. Ancak ortaklar birbirlerine karşı samimi ve dürüstçe davranmalıdırlar. Zira bir hadis-i kudsi’de şöyle buyrulmuştur: “إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ أَنَا ثَالِثُ الشَّرِيكَيْنِ مَا لَمْ يَخُنْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ فَإِذَا خَانَ خَرَجْتُ مِنْ بَيْنِهِمَا” / Birbirlerine hainlik yapmadıkları sürece ben iki ortağın üçüncüsüyüm. Şayet bir ortak diğerine hainlik ederse ben aralarından çekilirim.”⁷⁵

Yine insanların muhtaç olduğu malları stoklayıp piyasaya sürmesini geciktirmek ve böylece malın değerinden daha fazla pahalıya satılması demek olan ihtikâr da ticari ahlaka uygun olmayan davranışlardan sayılmıştır. Böyle bir uygulama insanları zor durumda bırakmak ve ticari boşluktan istifade etme dolayısıyla insanların hakkına girmek, kula hakkına riayet etmemektir. Bu ahlaki olmayan davranışın belirli ticaret birimlerimde görüldüğü bir gerçektir. Hz. Peygamber’in (a.s.) bu konudaki tavrı gayet nettir. Zira o, bir hadisinde “لَجَالِبٌ مَزْرُوقٌ، وَالْمُخْتَكِرُ مَلْعُونٌ” / insanlara satmak üzere mal getiren rızıklandırılır, malını saklayan ise lanetlenir.”⁷⁶ “مَنْ اخْتَكَرَ طَعَامًا أَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَقَدْ بَرَّئَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَبَرَّئَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْهُ” / kim bir gıda maddesini kırk gün saklarsa Allah’tan uzaklaşır, Allah da ondan uzaklaşır...” (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 8/481) buyurmuştur. Ayrıca karaborsacılık sünnet piyasaya müdahaleyi “مَنْ دَخَلَ فِي شَيْءٍ مِنْ أَسْعَارِ الْمُسْلِمِينَ لِيُغْلِبَهُ عَلَيْهِمْ فَإِنَّ حَقًّا عَلَى اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنْ يُفْعِدَهُ بُعْظٌ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ” / fiyatlar artsın diye Müslümanların piyasasına müdahale eden kişiyi Allah’ın kıyamet gününde büyük bir ateşe oturtması haktır.”⁷⁷ diyerek hoş karşılamamıştır. Bununla beraber maldan aşırı kar etmek demek olan gabn-ı fahiş, malı piyasa değerinden daha düşük bir fiyata satın almayı, müşterinin akıl zayıflığı, saflığı vs. özelliklerinden istifade ederek yapılan alışveriş/Bey’u’l-muzdarr şekillerini de yasaklamıştır. (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 33/426).

Ticaret yaparken çalıştırdığı işçinin hakkını ödemeyi de ihmal etmemelidir. Bunun için Hz. Peygamber (a.s.) işçinin alın teri kurumadan ücretinin verilmesini⁷⁸, işçiye güç yettiremediği işler verilmemesini⁷⁹ tavsiye etmiştir. Yine ticari ilişkilerde müsamaha gösterilmesini emretmiş bu çerçevede hüsn-i eda⁸⁰, borcun silinmesi/ibrâ⁸¹, karz-ı hasen/ Tüketim ödücü (Apaydın, 1999) gibi davranışlar teşvik edilmiştir. Ayrıca ticarete vefa, karşılıklı saygı, sabır, merhamet ve kardeşlik esaslarına göre muamelede bulunulması tavsiye edilmiştir. Keza alışverişte tarafların kolaylık sağlamaları ve alım satım işleminden memnun kalmaları da önemlidir. Onun için Hz. Peygamber (a.s.) وَإِذَا رَجِمَ اللَّهُ رَجُلًا سَمًّا إِذَا بَاعَ ، وَإِذَا اشْتَرَى ، وَإِذَا اقْتَضَى / alım-satım yaparken alacağını talep ederken kolaylık gösteren kimseye Allah rahmetiyle muamele etsin.”⁸² buyurmuştur.

⁷¹ Tirmizî, Büyû’, 9.

⁷² Buhârî, Vasâya, 23, Tıb; Hudûd, 44; Müslim, İman, 144.

⁷³ Buhârî, Havâlât, 1, İstikrâz, 12; Müslim, Mûsâkât, 33; Ebû Dâvûd, Büyû’, 10;

⁷⁴ Buhârî, İstikrâz, 2.

⁷⁵ Ebû Dâvûd, Büyû’, 26.

⁷⁶ İbn Mâce, Ticaret, 6.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsneid, 33, 426.

⁷⁸ İbn Mâce, Rühûn, 4.

⁷⁹ Buhârî, Itk, 16.

⁸⁰ Müslim, Mûsâkât, 118.

⁸¹ İbn Mâce, Sadakât, 14;

⁸² Buhârî, Büyû’, 16.

Sonuç olarak Hz. Peygamber (a.s.) **إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً وَفِتْنَةُ أُمَّتِي الْمَالُ** / Her ümmetin bir imtihan vesilesi vardır. Benim ümmetimin de imtihan vesilesi mal(dünya malı)dır.”⁸³ diyerek aslında esnaf, tüccar ve şirketlerin ne büyük bir imtihanda olduklarına dikkati çekmektedir. **لَيَأْتِيَنَّ زَمَانٌ لَا يُبَالَى الْمَرْءُ بِمَا أَخَذَ الْمَالَ بِحَلَالٍ أَمْ بِحَرَامٍ** / Öyle bir zaman gelecek ki kişi malını helal yolla mı haram yolla mı kazandığını umursamayacaktır.”⁸⁴ hadisi ile de bu işin erbabı olan özel ve tüzel kişiliklerin helal ve haram duygusu ile hareket etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. **مَنْ غَشَّائًا فَلَيْسَ مِنَّا** /aldatan bizden değildir.”⁸⁵ buyurarak ticari hayatta yapılan bütün muamelelerde bu hadisin kulağa küpe yapılmasını tavsiye etmiş ve Müslüman tacirin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini hadislerle izah ederek ideal tacir profilini çizmiştir.

SONUÇ

İnsanın en önemli kazançlarından biri olan ticaret, insanların geçimlerin temin etmek için teşvik edilmiştir. Bununla beraber ticaretin nasıl olacağı, hangi, kurallar çerçevesinde meşru olacağı gerek ayet gerek hadislerle belirlenmiştir. Ticaretin meşru olması için dinde kuralları belirtilen akde dayanması, konusunun da din tarafından meşru sayılan şeylerden olması gerekmektedir. Alım-satım işlemini yapan tarafeynin rızasını bozacak ticaretlerin fasit olduğu da belirtilmiştir.

Ticaret yapan taraflar arasındaki vicdani sorumluluk söz konusu olduğu için ticari hukukun temelinde ahlaki kurallar belirleyicidir. Bu sebeple İslam’da ticari muamelelerin parasal boyutundan öte ahlaki boyutuna muhakkak değinilmiştir. Nitekim ayetlerde önemli olan ticaretin ahiret hayatını kazandıran ticaret olduğu, tükenmeyen bir ticaret yapmak gerektiği ifade edilmiştir. Hadislerde ise kişinin helal kazanç elde etmesi gerektiği, ticarete yalan söylenmemesi, emanete ihanet edilmemesi, verilen sözde durulması, borcun zamanında ödenmesi, müşterinin malı kötülememesi, satıcının da malını aşırı övmemesi, ihtiyaç olduğu halde malın stok edilmemesi gibi bir çerçeve çizilmiş ve bir tacirde bulunması gereken ahlaki özellikler sıralanmıştır. Keza Müslümanlar arasına kin, nefret, gasp, ölüm gibi olumsuz hadiselerle mahal verecek şüpheli ticari işlemlerden kaçınılması gerektiği ve bunun dinde yasaklandığı ifade edilmiştir.

Sünnet ve hadis hayatın her alanında belirleyici olduğu gibi ticaret hayatında da etkindir. İnsanlığın dünya var olduğu müddetçe ihtiyaç duyacağı ticaretin altın prensiplerini Sünnet belirlemiştir. İnsanlığı suç işlemeye, zulmetmeye, kul hakkı yemeğe sürükleyecek her türlü alışveriş şekli yasaklanmış ve bu konudaki nebevi endişe dile getirilmiş ve bu suçları irtikâp edenler için sonucun ne olacağı belirtilmiştir. Netice de Hz. Peygamber (a.s.) Müslüman bir tacirde olması gereken ahlak kurallarını Kur’ân önderliğinde belirlemiş ve bu konuda ideal bir toplum teşekkül ederek ticari hayatı düzene koymuş ve piyasalarda güven ortamını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Hanbel, A. (1421/2001) Müsned, (Thk. Şuayb Arnavut-Adil Mürşid), Müessesetü’r-risâle, Beyrût.
- Akşit, C. (2010), İslam’da Ticaret Prensipleri, Erkam Matbaası, İstanbul .
- el-Askalânî, İ.H. (1419) el-Metâlibu’l-Âliye bizevâidi Mesânîdi’s-Semâniye, Dâru’l-Âsima-Dâru’l-Gays, Suûd .
- Aydın, M. S. (1999), Din Felsefesi, İzmir İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir.
- Bardakoğlu, A. (1985), İslam Hukukunda ve Modern Hukukta «Beklenmeyen Hal» Nazariyesi, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2): 65-98.
- Buhârî, E. A. (1422), el-Camiu’l Müsnedu’s-Sahih el-Muhtasar min Umûri Resûlillâh ve Sünenihi ve Eyyâmih, (Thk. Muhammed b. Züheyr Nâsir el-Nâsir), Daru Tevki’n-necât, İstanbul.
- Buhârî, E. A. (1409/1989), el-Edebü’l-Müfred, (Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki), Dâru’l- Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrût.
- Buladı, K. “Kur’ an ve Hadislerde Ticaret”, Diyanet İlmi Dergi, 40 (1): 63-90.

⁸³ Tirmizî, Zühd, 26.

⁸⁴ Dârimî, Büyû’, 5.

⁸⁵ Müslim, İmân, 164.

- Çağatay, N. Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, (1989), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Dârimî, E. M. (1434/2013), Sünen, (Thk. Nebîl Hâşim el-Ğamerî), Dâru'l-beşâir, Beyrut.
- Ebû Dâvûd, S. (ty). Sünenü Ebî Dâvûd. (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamit) , Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût.
- Erturhan, S. İslâm Ticaret Hukukuna Vücut Veren Ahlâkî Esaslar, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, (16): 213-246.
- Müslim, M. (ty). Sahîhu Müslim. Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- en-Nesâî, A. (1421/2001). Sünenü'l-Kübrâ, Beyrût, Müessesetu'r-Risâle.
- Nisâbü'rî, H. (1411/1990), el-Müstedrek ale's-sahîhayn, (Thk. Mustafa Abdulkadir Ata), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrût.
- İbn-i Ebî Şeybe, E. (1407), el-Musannef, (Thk. Kemal Yusuf el-Hût), Mektebetu'r-rüşd, Riyâd.
- İbn Mâce, M. (1430/2009). Sünenü İbn Mâce(Thk. Şuayb Arnâvût- Âdil Mürşid). Dâru'r-risâleti'l-ilmiyye, Dimaşk.
- İnanır, A. (2017), Hz. Peygamber'in Ticaret Ahlâkı Ve Merhamet, Çeşitli Yönleriyle Hz. Muhammed, (Ed. Recep Çetintaş-Anar Gafarov-İbrahim Türkoğlu), ss. 53-62, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak.
- TDV. (1999). "Ticaret", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: 11.04.2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ticaret#1>.
- Kılıç, R. (1992), Ahlâkın Dinî Temeli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Malik, E. (1406/1985), Muvatta, (Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki), Dâru'l-ihyâi't-turâsi'l-arabî, Beyrût.
- TDV. (1999). "Câiha", Erişim Tarihi: 15.04.2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/caiha>.
- TDV. (1999). "Selem". Erişim Tarihi: 16.04.2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selem>.
- TDV. (1999). "Garar". Erişim Tarihi: 16.04.2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/garar>.
- TDV. (1999). "Fütüvvet". Erişim Tarihi: 18.05.2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet#2-tarih>.
- TDV. (1999). "Karz". TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: 18.04.2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karz>.
- Tirmizî, M. (1998). el-Câmiu's-Sahîh Sünenü't-Tirmizî, (Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût.